

ҰЛЫ АБАЙ МЕН ІЛІЯС ЖАНСҮГІРОВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ
ҮНДЕСТІК

Ерлан Сламбекұлы Қасен,

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Қазақ тілі теориясы және оқыту әдістемесі кафедрасының
қауымдастырылған профессоры м.а.,
филология ғылымдарының кандидаты
Алматы қаласы, Қазақстан
e-mail: Kasenov_erlan@mail.ru*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15272053>

Аннотация. Мақалада Абай поэзиясының Ілияс Жансүгіров шығармашылығына әсері сөз етілген. Абай мен Ілияс поэзиясындағы үндестік пен сабақтастық нақтылы мысалдармен талданып берілген. Абай мен Ілияс поэзиясындағы көркемдік ерекшеліктері де салыстырмалы түрде көрсетілген.

Түйін сөздер: Абай поэзиясы, І.Жансүгіров шығармашылығы, көркемдік ерекшелік, поэзиядағы үндестік.

Annotation. The article discusses the influence of Abai's poetry on the work of Ilyas Zhansugurov. The harmony and continuity in the poetry of Abai and Ilyas are analyzed by concrete examples. The artistic features of the poetry of Abai and Ilyas are also shown in comparison.

Keywords: Abay's poetry, I. Zhansugurov's work, artistic originality, harmony in poetry.

Адамзат мәдениеті тарихында жеке дара өсіп, өркендеген әдебиет болған емес. Әдебиет әр дәуір, әр кезеңде ғұмыр кешкен қалам қайраткерлерінің бір-бірімен үнемі араласу, тәжірибе алмасуы арқылы дамиды, жаңарады, толығады. Үздіксіз жүретін осы үдеріс нәтижесінде әдебиет әлемінің бір саласы – өлең өлкесінде де соны дәстүрлер қалыптасып, түрленді, түледі, жаңарды. Әлбетте халық ауыз әдебиеті мен әр дәуірде өмір сүрген әдебиет өкілдерінің озық үлгілері кейінгі поэзияда бейнелі көрініс тауып, жалғасуы – заңды құбылыс. Мұндай жайт әр кезең әдебиетінде үнемі көрініс тауып отырды. ХХ ғасыр басындағы ұлттық поэзиямызда Мағжан, Ілияс, Сәкен сынды өзіндік өлең айшықтарымен танымал ақындар халық ауыз әдебиеті және Абай поэзиясынан мейлінше сусындап өсті, үлгі алды. Бұл – әдебиеттегі ескі дәстүрді қайталау емес, керісінше алдыңғы толқын ағалар тәжірибесін, үлгісін дамыта пайдаланып, жаңа түр, жаңа сапаға ие болуы, ілгері дамуы.

Ұлттық поэзиямыздың қалыптасуында Абайға соқпай, өнеге алмай, айналып өткен ақындар кемде-кем. Өйткені, Абай поэзиясы – өз дәуірінің кескінін шынайы бейнелеп берген өрісі биік, өзгеше поэзия. Ол жөнінде Ахмет

Байтұрсынов 1913 жылы «Қазақ» газетінде жарық көрген «Абай – қазақтың бас ақыны» атты мақаласында: «Онан асқан бұрынғы-соңғы заманда қазақ баласында біз білетін ақын болған жоқ. Абай сөзі заманындағы ақындардың сөзінен оқшау, олар сөзінен үдік артық» [1: 71-72] – деп Абайды аса жоғары бағалады. Ал қазақ әдебиетіне жаңа сипат, соны түр берген ғұлама Абай поэзиясының ұлылығын, даналығын қапысыз таныған Мағжан:

*Шын хакім, сөзің асыл, база жетпес,
Бір сөзің мың жыл жүрсе, дәмі кетпес.
Қарадан хакім болған сендей жанның*

Әлемнің құлағынан әні кетпес, [2: 22] – десе, Абай өлеңінің, Абай өнерінің мәңгілігін, тереңдігін сезінген Ілияс Жансүгіров «Сөз өрнегі» атты мақаласында: «Абайдың ақындық ауданы кең... Абай – біздің көркем әдебиетімізге үлкен еңбек сіңірген, көп жаңалық кіргізген ақын» – деп толғана жазды [3: 45-52]. Олай болса, ақындардың Абайды ұстаз санап, сөз кестесі, өлең өрнегі бөлек поэзиясынан тәлім алуы заңды.

Ұлы Абайдың ақындық ерекшелігін, өлең өрімінің өзгешелігін тани білген Ілияс Жансүгіров өз өлеңдерін сол үлгіде жазғаны белгілі. Абай үлгісі, Абай тәсілі Ілияс өлеңдерінде мол ұшырасады. Бұл туралы белгілі ғалым Қажым Жұмалиев: «І.Жансүгіров те Абайға ерте еліктеген ақын. Ілиястың өз шеңберлерінде сәтті шыққан өлеңдері көп» – дейді[4]. Шын мәнінде, Абай поэзиясына еліктеген Ілияс Жансүгіров шығармашылығынан Абай әсері сезіліп тұрады. Бірақ шынайы талант иесінің түрлі тақырыптағы туындылары көшірме емес, бұрынғы дәстүрден үйрене отырып, өзінше өрнектеп, жаңартқан, толықтырған дүние екендігі даусыз.

Әр кезеңдегі қоғамдық құбылыстар мен әлеуметтік мәселелерді сол қоғам көзқарасымен ұғынып, сол қоғамдағы адамдардың келбетін, психологиясын, қимыл-әрекетін сол кезеңде ғұмыр кешкен ақындардан ешкім де артық сезініп, бейнелей алмаса керек-ті. Өйткені, адам – өз дәуірінің, өз қоғамының жемісі. Осы ретте, қоғамдағы кейбір теріс қылық, сол қоғамға сай мінездердің жинақталған образы Абай өлеңдерінде, оны үлгі еткен Ілияс поэзиясында да кеңінен бейнеленген. Мәселен, Абай менменсіген байлардың тоқмейілсіген мінез-құлқын «Болыс болдым мінеки», «Күлембайға», «Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман», «Мәз болады болысың», т.б. өлеңдерінде өткір әжуа, мысқылмен сынаса, Ілияс Жансүгіров те «**Бейсембек болыс**» өлеңінде:

Ылаулап бір сындар ат мініп алат,

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

Сымпыстау келте киім киіп алат.

Өзгеге өзі айбынды көрінбекке,

Мойнына бір сөмкені іліп алат.

Бай келсе ақырғансып тықаң қағад,

Кедейге керенаусып нығарланад.

«Жиырма төрт сағатта» деп жаздырад та,

Қол қойып анда-санда шоқаң қағад, [5: 39] – деп «ел ішіндегі жағымсыз мінездерді Абайша шенеп, Абайша сынаиды» [4].

Ал Ілияс Жансүгіровтың *«Көңілдің жүгірісі»* өлеңінің:

Я мақтамай, я боқтамай,

Бәрін дос деп бекер жүр.

Жақсы көріп ақтамай,

Алаңдықпен шекті өмір.

Кейде жылан, кейде шоқ,

Кейде ынжық, кейде жоқ.

Кейде жаяу, кейде атты,

Кейде баяу, кейде отты, [5: 11] – деп келетін жолдары, Абайдың надан ұлық пен би-болыстардың жат мінездерін шенеген *«Дүтбайға»* деген өлеңіндегі:

Жылуы жоқ бойының,

Жылмиғаны неткені?

Құбылуы ойының –

Кетпей құйтың еткені.

Сенен аяр түгі жоқ,

Бүгін сыйлас көрініп.

Бүгін жалын, ертең шоқ

Сөзі мен өзі бөлініп [6: 285] – деген жолдарының өрнектерімен үндестігі аңғарылады.

Ілияс Жансүгіров *«Абайдың сөз өрнегі»* мақаласында: «Абай ақыл айту үшін алдымен айналаны мінеп, қазып отырады. Оның көретінінің көбі — ақылға, «адамшылыққа» жатпайтын жаман мінез, жат өнеге. Абай осыларды сынап, мінеп шығады. Абайдың қара сөзінде болсын, өлеңінде болсын оның сыны күшті. Абай осы міндерді түзеуге жалаң үгітті, сынды ғана жұмсамайды, Абай ащы тілді, улы сөзді, сықақты, мысқылды, ілмені, мазақты қолданып отырады» [3: 45-52] – дей келе, өзінің *«Қалпымыз»* деген туындысын:

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

*Пайдасыз тақыл,
Хайласыз гафыл,
Өлуге орға секіреді.
Дабырлы жолды,
Табылды болды,
Одан артық не тілер?
Ақыл, ой, талап, ар-намыс,
Біздің елден жүр шалыс.
Ағайын ақымақ,
Ақымағын баптап,
Кәперінде түк те жоқ.
Сырты тату,
Іші қату,
Харыф жасап, нүкте жоқ.
Алдағыш болсаң, ас даяр,*

Алдаған кісі қасқаяр, [5: 24-25] – деп Абайша өреді. Оның бұл өлеңі ұлы Абайдың «**Сегіз аяқ**» өлеңіндегі:

*Басында ми жоқ,
Өзінде ой жоқ,
Күлкішіл кердең наданның.
Көп айтса көнді,
Жұрт айтса болды,
Әдеті надан адамның.
Бойында қайрат, ойда көз,*

Болмаған соң айтпа сөз, – деген жолдарымен етене үндесіп тұр [6: 137]. Тіпті, бір қалыптан шыққандай. Бұл тек өлең кестесі ғана емес, көтерген мәселесі жағынан да, сөз өрнегі тұрғысынан да ұлы ақыннан жырақ кетпейді. Ал көркемдік ерекшелігі жағынан Абайда кездеспейтін тың теңеулер беріп, бейнелі ойлар тудырған.

«Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман» деген өлеңінде Абай өз дәуіріндегі адамдардың, әсіресе қолына азын-аулақ билік тие бастаған, соқыр кеуде надан ұлықтардың, сұм-сұрқия қулардың, өтірікші жылпостардың жат мінездерін шеней келіп, «қара қарға сияқты шуласар жұрт», – дейді. Не кісі сүйер ісі жоқ, не адам қызығар түсі жоқ қара қарға – жағымсыз бейненің теңеуі. Абай дәуіріндегі әлгіндей сұрқиялар Ілиястың жас бала, жігіт кезінде өмір

сүрген. Соларды Илияс та Абайша шенеп отырады» [7], – деген белгілі Илиястанушы Мырзабек Дүйсеновтің пікірі жоғарыдағы келтірілген мысалдарды қуаттай түседі.

Ғұлама Абай мен Илияс Жансүгіров поэзиясындағы үндестік, сабақтастық жоғарыда келтірілген әлеуметтік әуендерге орай шыққан өлеңдермен ғана шектелмейді. Талантты ақынның оқу-білім, табиғат көріністері жайында жазылған дүниелері де Абай туындыларынан нәр ала отырып, шеберлік шыңына жеткізіле суреттелген. Илияс Жансүгіров өлең өлкесіндегі жауһар жырлардан үйрене отырып, өзіндік өлең өрнегін қалыптастырды. Сондықтан «ақын туындылары мәтініндегі тілдік бірліктер арқылы берілетін ақпарат – ұлт танымының тілдік таңбасы, ұғым мен зат, табиғат пен құбылыс арасындағы байланыс нәтижесінің көрінісі» [8:141]. Абай кәусарынан сусындаған Илияс Жансүгіров поэзиясы тек оның көшірмесі ғана болып қалмай, жаңа түр, өзгеше сапаға ие болды. Әрине, бұл – ескінің өз топырағында туып, қайтадан түлеуінің, толығының, жаңаруының заңды көрінісі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Байтұрсынов А. «Қазақ» газеті. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1998.
2. Жұмабаев М. Шығармалары. – Алматы: «Жазушы», 1989.
3. «Әдебиет майданы» журналы, 1934. № 11-12.
4. Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі. – Алматы, 1960. – 364 б.
5. Жансүгіров І. Шығармалар. I-II том. Өлеңдер. – Алматы: «Қазақтың Мемлекеттік Көркем Әдебиет баспасы», 1960.
6. Абай Құнанбаев шығармаларының бір томдық толық жинағы. – Алматы: «Қазақтың Мемлекеттік Көркем Әдебиет баспасы». 1961. – 285 б.
7. Дүйсенов М. І. Жансүгіров. – Алматы: Ғылым, 1965. – 300 б.
8. Қасенов Е.С. Тілдің қатысымдық және танымдық табиғаты (І.Жансүгіров поэзиясының тілі бойынша). – Алматы: Ғылым ордасы, 2013. – 248 б.